

RÄTS FOYÜMOTA “BE-”

fa vicifal: ‘Daniel Morosof’

Soäsä hiel ‘Hermann Philipps’: cifal obsik < esagom, nu binos veütik ad kleilükön nomis Volapüka. Demölo diseini gretik at, vilob penön dö geb foyümota “be-”. Yeged obik tefon räyuni vödidefomama, klu büä ubejäfob säkädi pemäniotöl, osötob penön bosì dö dist vü vödidefomamav (‘science about word-formation’, nolav tefü vödidefomam, räyun ü diläd pükava) e vödadilemav (‘science about morphemes’, nolav tefü vödadilem, räyun ü diläd pükava).

1. Dist vü vödidefomamav e vödadilemav

Vödadilemav bejäfon dilis mu smalikis siämikis vöda. Vödidefomamav bejäfon, vio vöd bal pedefomon de vöd votik u de vöds votik pö koboyüm.

Vödadilemav bepenön konleti vödadilas valik püka semik, me stamäds e yümots binädöli. Ab vöd pedefomöl no pastukon me dils smalik, äsä bumot pamekon de bakastons. If viloy vestigön tefis siämik e stöfikis bevü vöds, täno neodoy vödidefomamavi. Lofobös samis anik.

Betikolsös vödi “Volapükkitidan”. Ma vödadilemav vöd at binädon me dils sököl: *vol, a, pük, i, tid, an*. Ma vödidefomamav ad fomön vödi ot vöds tel (*Volapük, tidan*) pekoboyümoms yufü yümatonat “i”. Vöds bofik pekoboyümöl i no binons balugiks: el “tidan” pedefomon de vöd “tid” dub lenlägam poyümota “an”, ed el “Volapük” pefomon dub koboyüm stamädavödas: “vol” e “pük” < yufü yümatonat “a”. Tefü “Volapükkitidan” nätäpret votik i binon mögik: vöd ot kanon paträtön as vöd pedefomöl, kel pedefomon de koboyümavöd “Volapükkitid” me poyümot “an”. No cedob, das slud at binon verätik, do nolav binon no regän plänas balik, ab regän dotas e sotülas mödik.

I betikolsös vödi “jenöfiman”. Ma vödadilemav vöd at binädon me dils sököl: *jen, öf, im, an* (stamäd bal e poyümots kil). Ma vödidefomamav vöd ot pedefomon de subsat “jenöfim” dub lenlägam poyümota pösodik “an”. Vöds “jenöfim” sa “jenöfiman” fomons päri vödidefomamavik vödas: telid pedefomon de balid dub med semik ed eninükon sinifi balida in sinif okik.

I kanoy nätükon sökaleodi somik defomamas: *jen → jen-öf → jenöf-im → jenöfim-an*. Atos binon ked vödidefomamik. In ked at vöd alik pedefomon de büik. Vödakedes somik anik ko stamäd bal fomons, if gebob metafori ut, kel binon kösömik in nolav Rusänik, “nästi” vödidefomamik, as sam:

jen

→ jenav,

→ jenot → jenotem,

→ jenot → mijenot,

→ jenöf → jenöfim → jenöfiman,

→ jenöf → jenöfik → jenöfikön → jenöfükön → jenöfükam,

→ jenöf → jenöfik → jenöfikön → jenöfükön → büojenöfükön → büojenöfükam →

büojenöfükamäl,

...

Vödadilemav lofon konleti vödadilas sa sinifis valemik otas. Sinifis at fümetons e bosilo cenons pö defomam vödas fümik. Jenäds somik pabejäfons fa vödidefomamav. Hiel ‘Arie de Jong’ suvo ecänidom vödadilemavi e vödidefomamavi in “Gramat Volapüka”, din kelik ebinon plago frutik, ab no nolavik. Sekü atos nu kanobs juitön betikami säkädas Volapüka!

2. Vöds mögik ü mögavöds

Vöds anik no dabimon in vödabuks, ab binons mögik e kanons pubön in vödems. Vöds somik padilädons ad grups tel, sevabo:

1-ido, vöds ut, kelis fasiliko daloy fomön me yümots suvo pageböls, as sam: *eyel, uvig*, e rets. Vöds somik binons fasiliko suemoviks. Jinos klülön, das vöds valik somik vedükonsöv vödabuki nezesüdo bundaniki;

2-ido, vöds ut, kels kanonsöv vedön lims nedabinik kedas vödidefomamik. As sam, if vöds “begiräb” e “bekudäb” dabinons, täno daloy datikön värbis tefädik “begirön” e “bekudön”. Sam votik binon: vöd “usoaro” epubon in vödabuk calöfik, e vöd mögik “usoar” no dabinon us. Klu daloy trätön telotiko defomami ela “usoar” (no vilob penön dö sotül mögik kilid: “soar → soaro → usoaro”, bi kösömo ladvärbs padefomons de subsats u ladyeks e no de ladvärbs votik), sevabo:

a) *soar* → *u-soar* → *usoar-o* (in ked at vöds pedefomons dub läükam yümota te bala);

ä) *soar* → *u + soar + o* (ladvärb pedefomon de subsat dub läükam leigüpik foyümota sa poyümota).

Cedü ob, nätäpret balid binon mu luveratik sekü balug e tikavöf oka. Zuo Volapüki gebölo daloy fomön vödis nulik, e nek okanon-la bepenön mögis valik in tef at.

3. Foyümot värbik: be-

3.1. Licin e leigätods in püks difik

Evestigob vödabukis leäktronik Volapüka e vödemis fa mastans vönädik Volapüka, in “Volapükagased pro Nedänapükans” pepübölis, sa eli “Diatek nulik” Volapükik, ad tuvön vödis (pato värbis) ko foyümot pabejäföf. Fino etuvob värbis (elänmob i mögavärbis anik in kobonum) baltumdegis, dö kels vilob penön. Ye primo sötob saitön pläni tefü geb ela “be-” fa ‘Arie de Jong’. Lautan at ebejäfom foyümoti pemäniotöl in bagaf: 164 ela “Gramat Volapüka”, sevabo:

“El **be-** koedon loveädön väربي tefü dins, kels binonsöv in set in datif u ko präpod, if värb no pafoukon fa foyümot at. Ko el **be-** värbis neloveädik vedons loveädiks”.

Kanoy küpetön, das hiel ‘de Jong’ ebepenom foyümoti at as yümot värbik, bi el **be-** lenlägon len värb, foukon väربي. I kanoy küpetön, das foyümot at labon sinifi mu balido gramatiki, igo leadon ceinön värbis neloveädik ad loveädiks.

Sinif valemik ela **be-** binon lüodükam duna ü vobeda värbik ad yeg semik. Värbs ko **be-** bligiko flagons yegodi u yegodaseti in set, güa värbis loveädik votik e neloveädiks no bligiko flagons yegodi. Leigodolsös setis sököl:

1. Man at smilom lelaodiko. (No sevobs, kikodo e kitimo man smilom.)

2. Tidäbs äbesmilons tidanis valik. (Zesüdos ad nemön kodi, yegi besmilama.)

3. Böds kanitons jöniko.

4. Poedan et äbeganiton lomäni okik. (Binosöv defik ad penön te eli “poedan äbeganiton”; set somik binonöv neverätik ma gramat.)

Suviküno värbis foyümoti: **be-** ninädöls dutons lü värbis loveädik voik, ab kanons binön värbis loveädik demodik, vio notodot sököl jonülon: “befeitön ode bos!”.

Zuo värb komplitik, väربي ko foyümot: **be-** ninädöl, kanon labön demodi len ok, as sam: “leadolös bejäfön obe atosi!”

Cedü ob, hiel ‘J. M. Schleyer’: datikan Volapüka < ädütülo foyümoti “be-” de Deutänapük. Leigodolsös päris vödas sökölis: *cöpön, becöpön = hauen, behauen; bükön, bebükön = drucken, bedrucken*. Jinos, das suvo vöds Volapükik ko foyümot “be-” patradutons ini Deutänapük i me vöds ko foyümot ot. Ye gramat Volapüka binon nesekidik tefü gramats natapükas valik, ed el “be-” Volapükik ömna tefon foyümotis votik Deutänapüka, as sam:

- aus-: **bedekefön** – ausbürsten, **besepedön** – auspressen, **besmilön** – auslachen, verlachen, belachen;
- vor-: **befoön** – vorhergehen;
- er-: **begrämön** – erklettern, **bexänön** – ersteigen, besteigen, **beletävön** – erforschen;
- ver-: **belifön** – verleben, **bevobön** – bearbeiten, verarbeiten, **beträtülön** – verpetzen;
- über-: **bestürön** – überschütten.

Ma 'Leerboek der Wereldtaal' fa 'de Jong', foyümot Volapükik "be-" binon siämaröletik tefü foyümot ot ('be-') Nedänapükik. Saitob:

"Be- komt vrijwel overeen met het Nederlandsche voorvoegsel be- . Met dit voorvoegsel worden werkwoorden overgankelijk ten opzichte van voorwerpen, die in den derden naamval staan of door een voorzetsel met de rest van den zin verbonden zijn".

Volapüko: "El be- sümon tio ad foyümot Nedänapükik: 'be-'. Medü foyümot at värbs vedons loveädiks tefü dins, kels binons in datif u kels kobotons ko set retik medü präpod" (petraduton fa hiel 'Hermann Philipps').

Dalob nunön, das vöds Volapükik foyümoti "be-" ninädöls suviküno patradutons ini Rusänapük me vöds ut, kels ninädons foyümotis 'o-', 'ob-' ud 'obo-'. Nesuvikumo foyümot Volapükik "be-" binon leigätodik tefü foyümots Rusänapükik 'pere-', 'pro-', 'za-', 'vz-', 'voz-', 'vi-'.

3.2. Pats värbareigülik e süntagiks

Vöds primik tefü värbs ko foyümot "be-" dutons lü värbs neloveädik, loveädik voik e loveädiks demodiks. Patis et demölo, kanoy dilädön värbis ko foyümot "be-" ad grups kil:

1) värbs ut, kels pedefomons de värbs neloveädik: bedareigön, bedavön, bedotön, bedredön, bedrenön, befeilön, befeitön, beflumön, befoön, befrodön, befugön, begalädön, beglofön, beglötön, begolön, begrämön, begubön, bejäfön, bejutedön, bekomipön, bekomön, bekrigön, bekudön, belesatön, beletävön, beliefön, belitön, belotädön, belödön, belutedön, belügön, belüvabön, bemagivön, bemastön, bemastikön, bemekädön, bemonitön, benidön, berolön, besalifön, beseilön, beslipön, besmilön, besteifön, bestepön, bestralön, besufodön, besvietön, betävön, betikön, betuetön, bevegön, bevobön, bexänön, beyubön;

2) värbs ut, kels pedefomons de värbs loveädik voik: bebükön, becöpön, bedasmeilön, bedavobön, bedälön, bedekefön, bedissebön, befimädön, befodön, begifulön, begirön, bejedön, bejütön, bekanitön, bekötön, belasätön, belägön, belodön, belugön, beluspikön, belükön, bemoükön, benüpenön, bepänön, bepladön, beplanön, bepläyön, bepönidön, besäplanön, beseidön, beseitön, besepedön, besmeilön, besmivön, besovön, bespukön, besteigädön, bestürülön, bestürön, betenidükön, betiridön;

3) värbs ut, kels pedefomons de värbs loveädik demodik: begesagön, begespikön, begivön, bekomitön, bekonsälön, beladetön, belegivön, bepenön, beravön, besäkön, bespikön, betidön, betifön, beträtülön.

Dalob penön nosi fümik tefü värb "betolikitön", bi vöd "tolikitön" (de notodot "kitön toli") no pubon in vödabuks Volapüka. Cedob, das värb at binonöv neloveädik. Nilud obik binon somik: *pofaganetan *tolikiton tefü cans nafa – käpten betolikitom canis in pof*. Too no cedob, das Volapükans neodons vödi mögik "tolikitön".

No kanob penön fümiko, va el "bebötön" pedefomon de värb loveädik voik u de värb loveädik demodik. Ma "Diatek nulik", värb "bötön" labon reigülis tel: "bötön eki me bos" (värb loveädik voik) u "bötön eke bos" (värb loveädik demodik). Givob samis anik:

- Älöädof ed äbötof omi (gospul ma 'Matthaeus', kapit: 8, kedet: 15).
- E sunädo fif älüvon ofi, ed äbötof omis (gospul ma 'Marcus', kapit: 1, kedet: 31).
- Fidolsöd e drinolsöd utis, kelis bötoy oles! (gospul ma 'Lucas', kapit: 10, kedet: 7).

Brekot bal jonülon igo tikodayumäti, kel binon pötik pro värb "bebötön":

- Alan bötom balido vini gudikün, e ven brietons, vini läs gudiki ... (gospul ma 'Ioannes', kapit: 2, kedet: 10).

Ma vödabuks, daloy sagön eli "bebötön zibis u drinedis". Värb at in sufalefom pegebon in vödems ela "Volapükagased pro Nedänapükans", as sam: "Zibäds pö fided kura omik päbebötöns äsvo ön vifot galota". Cedü ob, binosöv tikavik ad gebön stukotis tel sököl: "bötön eki me bos" e "bebötön bos" pro ek, ab 'de Jong' id ägebom stukoti sököl: "bötön eke bos". Klu no kanob nemön nendoto värbasoti vöda "bötön".

Värbs neloveädik pos lenlägam ela "be-" vedons loveädiks, as sam:

- xänön sui bel – bexänön beli;
- smilön do bos, ek – besmilön bos, eki.

Värbs loveädik pos lenlägam ela “be-” bleibons binön loveädiks (zuo värbs loveädik demodik suvo vedons värbs loveädik voik), ab tikodayumät patedik onas pavotükon. Leigodolsös samis sököl:

- dekefön püfi de gun – bedekefön guni de püf;
- fimädön jevodis ad vab – befimädön vabi ko jevodis;
- gеспikön eki me vöds, gеспikön eki dö, tefü bos – begespikön säki (bosi), fati (eki);
- givön eke bos – begivön eki me bos;
- pläyön noatedi pro ek len pianod – bepläyön musigömi, samo pianodi;
- jütön glöbis lü ek – bejütön eki me glöbs;
- komitön eke bos – bekomitön eki ad dunön bos;
- lodön canis su naf – belodön nafi me cans;
- lügön demü ek – belügön eki;
- moukön bos se top seimik – bemoükön topi seimik de bos;
- penön eke penedi tefü din seimik – bepenön dini seimik in pened lü ek;
- pladön yegis seimik sui top seimik – bepladön topi seimik ko yegs seimik;
- planön bimis in(i) top seimik – beplanön topi seimik ko bims;
- ravön eke moni – beravön eki de mon, beravön domi ekik;
- sepedön vini, vaeti se vitidabäls – besepedön vitidabälis ad vin, vaet;
- smivön cini – besmivön stoni (pär at vödas jonülön, vio foyümot “be-” bosilo votükon sinifi värba, sodas subsats lü värb dutöls papladulons fa votiks te demü sinif okas);
- dissebön sepi — bedissebön bumoti;
- stürülön bos sui veg – bestürülön vegi me bos;
- tenidükön stinis love viäl – betenidükön viäli ko stins;
- tifön eke bos – betifön eki demü bos;
- säkön eke bos – besäkön eki dö bos.

3.3. Difüls siämik

Soäsä ya epenob löpiko, sinif valemik foyümota pabejäföl binon lüodükam duna ad yeg semik. Ye foyümot at i labon sinifis zuik u difüls zuik sinifa, sevabo:

- vemöf, mödanaed: *begifülön, bejedön, bejütön, besteigädön* (as sam, kanoy jütön glöbi te bali e balna, ab ven bejütoy eki, jütoy glöbis mödik e dunoy jüti mödikna);
- dun vobeda värba de flans valik u züo: *becöpön, bedasmeilön, beflumön, bekötön, belägön, beleseatön, beplanön, betuetön*;
- dun vobeda värba love sürfat lölik: *befeilön, bedareigön, beglofön, begolön, bepladön, besäplanön, beseitön, besmivön, besovön, bestepön, bestürülön*;
- fidun: *begrämön, bemoükön, bemastikön, bemagivön, belifön, bevegön, bevobön, bexänön*;
- mek seimikosa nulik de din primik: *bevobön* (“bevobön pro musigalef”, “bevobön jani ad sails”), *betiridön* (“betiridön largenti ad drat”), *besepedön*.

Cedob, das siäms pülik ü siämils (Linglänapüko: ‘seme’, Deutänapüko: ‘Sem’) vemöfa e fiduna dugädons värbis ti alikis ko foyümot “be-”.

4. Kin ebinon-li büikumo: subsat u värb?

Etuvob in vödems ed in vödabuks subsatis, kels tefons värbis ko foyümot “be-” e nemons dunis tefik. Subsats at padilädons ad grups tel u kil:

1-ido, vöds de värbs tefik dub pladul poyümota “-ön” me “-am” pedefömöls, sevabo: *befimädam, belasätam, beliväbam, bemastikam* (nen “am” vöd at vedonöv ladyek), *bepenam, bepläyam, besäplanam, bestralam, betävam, betenidükam, betolikitam*;

2-ido, vöds nen poyümots subsatik (grup at binon bundanikum ka balid), sevabo: *bedisseb, befeil, befeit, begesag, begespik, begifül, begol, begräm, begub, bejäf, bejed, bejüt, bekomip, bekrig, beletäv, belod, beluted, bemagiv, berav, beseid, besov, besteif, betik, bevob*;

3-ido, vöds, tefü kels vödems jonülons sotülis bofik, sevabo: *bespik, bespikam* (el “bespik” ma vödabuk calöfik).

Subsats grupa telid binons mu nitediks. Binos fikulik ad bepenön fomami vödas et. Säkäd at labon tuvedotis sököl.

1. Daloy-la lenlägön foyümoti “be-” no te len värbs, ab i len subsats. Pö jenet at daloy-la fomälön kedis vödidefomamik somik:

vob → be-vob → bevob-ön

Ye täno mutoy-la distidön ma siäm vödis mögik e vo dabinikis, samo eli “bepen” ed eli “bepenam” (vöd “pen” nemon yegi, no duni, e binosöv fikulik ad suemön subsati “bepen”), “betäv” e “betävam” e reti.

2. Ma “Gramat Volapüka” fa hiel ‘Arie de Jong’, el “be-” binon foyümot värbik. Baiädü atos subsats ko foyümot at e nen poyümot “-am” dunis siniföls kanonsöv binön seks vödidefomama geik, sevabo: vödidefomama dub moükam finota nenfümbidira. Sams:

vob → vob-ön → be-vobön → bevob-(ön) → bevob

Volapükans vönädik ba äbuükons vödis somik bu subsats ko “-am” demü bref.

3. Tuvedots bofik binons pluuneplu verätiks. Primo hiel ‘Arie de Jong’ e Volapükans votik ägebons vödidefomami geik (*bevobön* → *bevob*). Ye kösömo subsats binons stabs ad fomön värbis, e poso Volapükans bai sümod evotabetikons tefis e sökaleodis vödidefomama in keds somik, as sam: “*vob* → *bevob* → *bevobön*”. Keds sümik baiädons ko sit ä vödidefomam Volapüka atimik.

Sümikos äjenon tefü vöd Rusänapükik ‘zontik’ (jelömil, reinajelömil, solajelömil). Penoy, das vöd at pedütulon Nedänapüke, sevabo: za yel: 1720 nafans Rusänik ädütulons vödi Nedänapükik ‘zondek’ (ma hiel ‘Vasmer’) u ‘zonnedek’ (ma hiel ‘Preobrajenskiy’) ad nemön jelastofi (samo sailastof) sus däk petenüköli ed oni demü rein u demü solastrals ejelöli. Rusänapükans fonetiko iceinons subsati foginik ad ‘zontik’ e pöliko äküpons in vöd at poyümoti Rusänapükik ‘-ik’ (leigätod Volapükik binon “-il”). Somo vöd ‘zont’ epubon, zuo sinif vöda ot pävotükon bosilo. As finasek, nolavans e pükans voto träitons jenavi puba vöda pemäniotöl. Ma tümolog, fomam ela ‘zont’ ebelifon stadädis sököl:

Nedänapükik ‘zondek’ u ‘zonnedek’ → Rusänapükik ‘zontik’ (primo äsinifon eli “jelastof sus däk”, poso äsinifon eli “jelöm”, nu sinifon eli “jelömil”) → ‘zont’ (sinifon eli “jelöm” in Rusänapük atimik; pedefomon de ‘zontik’ dub moükam finota ‘-ik’ ma sam vödas ko poyümot nendotik ‘-ik’).

Ma Rusänapükans, kels no nitedälons dö tümolog, kludo ma sit ä vödidefomam Rusänapüka nuik (igo ma vödidefomamav Rusänapüka atimik, bi nolav at jonulon tefis bevü vöds püka atimik, ü tikavi pükik), vöd ‘zontik’ pedefomon de ‘zont’, sevabo:

‘zont’ (“jelöm”, rigavöd) → ‘zontik’ (“jelömil, jelöm smalik”).

Jenäds sümik binons kösömiks pö vödidefomam geik in püks votik. I Volapükans dalonsöv lecedön vödis löpo pebejäfölis (efe subsats dunis siniföls nen “-am”) sekis patedik vödidefomama geik.

Löpo ebejäfob säkädis anik, sevabo: tümologi foyümoti Volapükik “be-”, leigätodis foyümoti ot in Deutänapük ed in Rusänapük, difülis anik siämik foyümoti ot, vödidefomami geik. Spelob, das yeged oba obinon pro valikans plago frutik ad gebön kuratikumo ed ad suemön dibätikumom Volapüki.

Finü yeged at vilob danön hieli ‘Hermann Philipps’ demü yuf veütik omik pö penam vödema löpik.

Lautots anik pegeböl

Arie de Jong. Leerboek der Wereldtaal. – Voorburg : Repko, 1932 (ma püböt leäktronik pö grup Volapükik resodatopeda ‘Facebook’. Püban ebinom ‘Hermann Philipps’).

Arie de Jong. Gramat Volapüka. – Leiden, 1931.

Arie de Jong. Vödabuk Volapükik pro Deutänapükans, fövots zuik (ma püböt leäktronik ladetü ‘<http://combot.univ-tln.fr/volapuk/foev/foevots.html>’).

Diatek nulik / petraduton fa hiel ‘Arie de Jong’. Ma pübot leäktronik ladetü
‘http://personal.southern.edu/~caviness/Volapuk/Diatek_Nulik/’.

Ralph Midgley. Vödabuk Volapük-Linglänapük. Mäzul yela: 2013 (ma pübot leäktronik pö grup Volapükik resodatopeda ‘Facebook’).

A. Preobrajenskiy. Vödabuk tümologik Rusänapüka (kiltoumik). – Moskva : 1910 – 1914.

Max Vasmer. Vödabuk tümologik Rusänapüka (foltoumik) / petraduton se Deutänapük fa hiel ‘O. N. Trubacov’. – Moskva : Progress, 1986.

Volapükagased pro Nedänapükans. Ragiv leäktronik yegedas pö “Vükiped” ladetü
‘https://wikisource.org/wiki/Volapükagased_pro_Nedänapükans’.